

«FIDELIBVS TVIS VITA NON TOLLITVR SED MVTATVR
IN MELIVS»

per ALEXANDRE OLIVAR

Aquestes pàgines volen fer la història d'una frase litúrgica prou coneguda a través del prefaci més tradicional de les misses de difunts, història que ja he tingut ocasió d'esbossar en un altre lloc i que ara reprenc per cridar-hi l'atenció sobretot dels lectors catalans i dels qui s'interessin per la formació dels textos litúrgics emprats a la Catalunya antiga. La història de la frase en qüestió conté un petit enigma que no deixa d'ésser curiós i que pot ésser fins i tot simptomàtic.

En la forma «tuis enim fidelibus, domine, uita mutatur, non tollitur», per a molts lectors la frase serà coneguda i potser fins i tot familiar per haver-la sentit recitar o per haver-la pronunciada, els sacerdots, en el prefaci fins fa poc únic de les misses de difunts del Missal Romà i que actualment ocupa el primer lloc de la sèrie de prefacis per a les misses exequials en el nou Missal segons la reforma establerta pel Concili Vaticà II. Parlant del prefaci «Vere dignum... per Christum dominum nostrum. In quo spes beatae resurrectionis effulsit», etc., és a dir, de la fórmula litúrgica que conté la frase que ens ocupa, i referint-lo al Missal Romà, no podem dir que es tracti d'un prefaci tradicional. Cosa que a alguns pot semblar curiosa: no fou introduït al Missal Romà fins l'any 1919, juntament amb el prefaci propi de sant Josep,¹ un cop hom hagué retocat una mica el text. Però la peça és antiga i la frase que ens interessa concretament té una prehistòria, la consideració de la qual fa dubtar de l'origen litúrgic de la frase; almenys, el seu primer testimoni no és una font litúrgica pròpiament dita.

Començo per oferir un quadre sinòptic de la frase en les formes variants en què apareix, ordenades segons l'ordre cronològic dels do-

1. Josef Andreas JUNGSMANN, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, II (Viena 1948), 148.

cuments que la contenen, ordenació o successió que no vol dir que la frase, en tal forma determinada, no pugui procedir d'una font més antiga que el testimoni que la transmet. El terme «Actes», en el quadre, es refereix a la passió escrita de sant Simforià, de la qual tractaré més endavant. Els números són els dels prefacs en llur edició per Dom Edmond Moeller en el «Corpus Christianorum»,² obra que ens permet de fer molt còmodament les comparacions. Els números precedits de la sigla U corresponen als dos prefacs del Sacramentari de Vic³ que entren en qüestió.

Actes	hodie tibi	uita non tollitur sed mutatur in melius
225	electorum tuorum	mutatur uita non tollitur
631	martyribus	uita non tollitur sed mutatur
767	fidelibus	uita non tollitur sed mutatur
U 1587	fidelibus	uita non tollitur sed mutatur in melius
938	fidelibus	uita mutatur non tollitur
U 1651	fidelibus tuis	uita non tollitur sed mutatur in melius
505	tuis enim fidelibus	uita mutatur non tollitur

Les Actes de sant Simforià, màrtir d'Autun, o sigui, la passió escrita que en coneixem, és probablement obra d'un prevere que les redactà al segle V sobre una documentació genuïna, segons sembla, del martiri del sant, el qual morí per la fe al segle III.⁴ El número 225 correspon al sacramentari palimpsest contingut en el còdex 908 de la Stiftsbibliothek Sankt Gallen. El 631 designa la «immolatio missae» del «Missale Gothicum» dins la missa *in natale beatissimi Sinfuriani martyris*; no cal dir que aquest text, en el punt que ens interessa i en altres, s'inspira directament en les Actes. El número 767 indica el prefaci d'una missa de difunts tal com es troba en un grup de sacramentaris del tipus dit «Gelasià del segle VIII» i en llibres litúrgics de tradició ambrosiana. Aquest text correspon a U 1587, on, però, trobem, al final de la frase, les paraules «in melius», com les hi trobem en U 1651, que representa un prefaci que en tot allò restant s'identifica amb el número 938, un prefaci propi d'una altra missa de difunts del «Gelasià del segle VIII» i que es troba igualment en la tradició ambrosiana. El número 505 es refereix a edicions impreses tardanes del prefaci, de les quals l'heretà el Missal Romà, retocant-lo però.

2. *Corpus praefationum*, cura et studio Dom. Edmond (Eugène) MOELLER: *Corpus Christianorum*, sèries Latina, CLXI fins a CLXI D (Turnhout 1980-1981). El lector trobarà en aquesta obra la justificació d'allò que les presents pàgines diuen de cada un dels prefacs.

3. Alexandre OLIVAR, *El Sacramentari de Vich* (Barcelona 1953) 253 i 263, respectivament. Moeller n'indica les variants.

4. Theodoricus RUINART, *Acta martyrum* (Verona 1731) 68-71. *Acta Sanctorum*, Augusti IV, 497, n'ofereixen un text millorat.

Com que la frase objecte de la nostra consideració no sembla una sentència popular, sinó d'origen literari, hem de creure que existeix una dependència més o menys immediata, però real, entre els documents que han estat adduïts. Falta saber quina és la font original de la frase i si aquesta font es troba entre els testimonis coneguts. Per ventura depenen de les Actes de sant Simforià?

La «*immolatio missae*» del «*Missale Gothicum*», com ja he insinuat, depèn evidentment de les Actes. És comprensible que el «*Missale Gothicum*» hagi canviat «*hodie tibi*» del discurs amb què la mare de Simforià exhorta el seu fill en la màxima prova, i hagi substituït les susdites paraules per «*martyribus*». Semblantment és natural que tots els documents posteriors, o sigui, els prefacs de les misses de difunts, hagin adoptat «*fidelibus (tuis)*» en lloc de les paraules esmentades, mentre que el palimpsest de Sankt Gallen (número 225), anterior a tots ells, porta «*electorum tuorum*». Si, segons l'opinió dels crítics i tal com sembla que es pot deduir del seu llenguatge llatí, les Actes de sant Simforià són una obra del segle V i, d'altra banda, hem de situar la composició del «*Missale Gothicum*» al pas del segle VII al VIII, el palimpsest de Sankt Gallen, l'escriptura del qual és del segle VI o del VII, es troba cronològicament entre les Actes i el «*Missale Gothicum*». Opinen els historiadors que el document de Sankt Gallen és originari del regne visigòtic, del sud de la Gàl·lia o potser d'Hispania, de manera que aquest prefaci de missa exequial podria procedir d'una font litúrgica gal·licana o d'una d'hispana.⁵ Si l'autor del prefaci número 225 ha copiat de les Actes, ho ha fet amb una certa llibertat; és l'únic document que canvia l'ordre de les paraules en aquesta forma: «*mutatur uita, non tollitur*», mentre que tots els altres testimonis comencen amb la paraula «*uita*». Menys importància té que el prefaci 938 canviï l'ordre dels verbs: «*mutatur, non tollitur*», conformant-se al 225. D'aquesta última tradició del text de la frase depèn el Missal Romà, més ben dit, les seves fonts directes.

Ja que el prefaci 225 és tan antic, és lícit de preguntar si la hipotètica font gal·licana o visigòtica on aquest es va inspirar (o que va copiar) és anterior a les Actes de sant Simforià en la seva redacció del segle V. Les mateixes Actes, almenys en aquest punt, són originals o s'inspiren en una font litúrgica? El context de la nostra frase, en les Actes, és a dir, tot allò que, segons l'autor de la passió escrita, la mare del màrtir cridà al seu fill per infondre-li coratge en l'«agonia» suprema, acusa una certa inspiració litúrgica; fa així: «*Nate, nate Symphoriane, in mente habe deum uiuum. Resume constantiam, fili. Timere non possumus mortem, quae sine dubio perducit ad uitam.*

5. Cf. *Corpus Christianorum*, sèries Latina, CLXI B, 106 i 246.

Sursum cor suspende, fili. Aspice illum qui regnat in caelis. Hodie tibi uita non tollitur, sed mutatur in melius. Hodie, nate, ad supernam uitam felici commutatione migrabis». ⁶

És curiós que les paraules «in melius» que clouen la frase que ens ocupa, tal com la llegim a les Actes, manquin en tots els altres testimonis d'aquesta sentència excepte en els dos prefacs citats del Sacramentari de Vic: U 1587 i U 1651, dos textos bastant diferents l'un de l'altre. A pesar que U 1587 reproduïx la fórmula 767 i que U 1651 s'identifiqui amb el número 938, ni 767 ni 938 porten «in melius». No em sembla admissible la hipòtesi que «in melius» sigui un afegitó arbitrari per part del copista del Sacramentari de Vic (o del l'autor de l'arquetip), una addició feta independentment del text de les Actes, com si el copista de Vic l'hagués posada com dut per la força de la frase, empès per una suposada exigència del verb «mutatur»; aquest verb, en realitat, no exigeix, per ell mateix, una tal postilla. No podem dir, sense més ni més, que sigui una pura casualitat que «in melius» es trobi en aquests tres testimonis: les Actes i els dos prefacs del Sacramentari de Vic. Tant en un prefaci com en l'altre, el copista (o autor?) de Vic, si no l'exemplar de què copià o del qual s'inspirà en la redacció d'ambdós prefacs (és ben lícit de creure que tots dos prefacs procedeixen d'un sol autor), depèn, sens dubte, d'una mateixa font, que ha d'ésser una font litúrgica i que no és el prefaci 225. Ara, la qüestió és de saber si aquesta font comuna de U 1587 i U 1651 és la que potser inspirà l'autor de les Actes a fer dir a la mare del màrtir Simforià la frase tal com la llegim a la passió escrita, si no és que —cas menys versemblant, segons la meua manera de veure les coses— les Actes, almenys en allò que concerneix la frase, siguin la font de què depenguin els textos del Sacramentari de Vic.

En el cas que l'autor de les Actes faci una citació litúrgica, la cosa ens porta a pensar en dates molt remotes, en fórmules litúrgiques molt antigues, emprades ja al segle V, si no abans; ens porta a pensar també en una litúrgia comuna a la Gàl·lia i a Hispània en una època tan llunyana. D'un d'aquests suposats textos tan antics des del punt de vista històrico-litúrgic serien deutors tant l'autor de les Actes com el dels prefacs de Vic, ja que és difícil d'admetre que aquests prefacs depenguin de les Actes. De tota manera, la coincidència textual de les Actes i del Sacramentari de Vic no deixa d'ésser curiosa i fins i tot intrigant.

6. Lloc citat d'*Acta Sanctorum* a l'anterior nota 4.